

De onstuimige wateren van Porcellis

Frans Hals Museum verwerft zeegezicht van groot pionier

Goed bewaard gebleven en representatieve schilderijen van de vernieuwende zeeschilder Jan Porcellis komen zelden op de markt. Toen ik afgelopen voorjaar bij een handelaar een bijzonder vroeg en uitzonderlijk goed bewaard gebleven stuk van hem tegenkwam, was ik dan ook enthousiast: dit was een buitenkans voor het Frans Hals Museum. De directeur pikte mijn voorstel op en mede dankzij de Vereniging Rembrandt, die onze spoedaanvraag direct honoreerde en daarmee voor een vliegwieleffect in de fondsenwerving zorgde, kan het Frans Hals Museum nu op grootse wijze het verhaal vertellen over de pionier Porcellis en zijn belang voor de ontwikkeling van de (zee)schilderkunst. Het schilderij sluit hiermee naadloos aan bij het collectieverhaal van het museum dat in het teken staat van artistieke vernieuwing.

Aankomst van Frederik V van de Palts en Elisabeth Stuart te Vlissingen
Hendrick Vroom
ca. 1613. Olieverf op doek, 203 x 409 cm
FRANS HALS MUSEUM, HAARLEM

Jan Porcellis (ca. 1584-1632) is een van de meest geprezen marineschilders uit de 17de eeuw. Schilderbiograaf Samuel van Hoogstraten noemde hem in 1678 'dien grooten Raphel [Raphael] in 't zeeschildren'.¹ Aan het begin van de 17de eeuw bracht hij een revolutie in de schilderkunst teweeg. Volgens de schilder en kunstenaarsbiograaf Arnold Houbraken is de in de Zuidelijke Nederlanden geboren Porcellis in Haarlem in de leer geweest bij de beroemde zeeschilder Hendrick Vroom (1562/63-1640), die aan het begin van de Gouden Eeuw domineerde in de Hollandse marineschilderkunst.²

'T SCHUIMENDE PEKEL

Vroom staat bekend om zijn imposante, kleurrijke voorstellingen vol anekdotische details. Porcellis daarentegen introduceerde samenhang: hij toonde schepen in perspectivisch overtuigende verhouding tot elkaar, vermengde zijn kleuren en sorteerde daarmee een ruimtelijk effect, waarmee hij ook weerscondities tastbaar maakte: opstekende en vertrekkende stormen, schipbreuk, veranderende wolkenpartijen en dramatische lichteffecten. Constantijn Huygens, de secretaris van de stadhouder en een tijdgenoot van Porcellis, was vol lof over de schilder, over wie hij opmerkte dat hij Vroom 'zozeer heeft overvleugeld, dat ik hen nauwelijks in één adem durf te noemen'.³ En in 1718 schreef Houbraken bewonderend over 'de onweerwolken',

‘de geweldige bliksemstralen’ en ‘t schuimende Pekel’ in zijn zeestormen.⁴ Compositorisch is het werk van Porcellis ogenschijnlijk eenvoudig, en zijn schilderijen lijken op het eerste gezicht geenszins geconstrueerd. Alles is met een minimum aan middelen gedaan, maar het effect is van een natuurlijke vanzelfsprekendheid die nog niet eerder was vertoond.

Andere zeeschilders volgden, en ook landschaps- en stilleven schilders begonnen in de jaren 1620 subtielere, meer samenhangende voorstellingen te maken in een palet met weinig kleuren: de zogenaamde monochrome landschappen en banketjes – zie bijvoorbeeld het werk van Jan van Goyen (1596-1656) en Pieter Claesz (1597/98-1660). Zoals de kunsthistoricus Wolfgang Stechow terecht opmerkte in diens klassieker *Dutch landscape painting* gaf Porcellis hiertoe de aanzet: ‘[...] it was a marine painter, Jan Porcellis, who led the field in the development of all tonal painting’.⁵

Porcellis brak door als schilder terwijl hij in Haarlem werkzaam was, in de periode 1622-24. Hij stond in de Gouden Eeuw als Haarlemse kunstenaar bekend,

Schepen in een storm

Jan Porcellis

1618-22. Olieverf op paneel, 47 x 71 cm

Bijdrage: € 320.000, waarvan € 40.000 uit het Daan Cevat

Fonds en € 15.000 uit het Coleminks Fonds

FRANS HALS MUSEUM, HAARLEM

Schepen in een storm is aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt, mede dankzij haar Daan Cevat Fonds en haar Coleminks Fonds, de Stichting mr. Cornelis Roozen Fonds en het Mondriaan Fonds.

Kunstvragen

Maarten van Buuren (60 jaar)

Schrijver en emeritus hoogleraar *Moderne Letterkunde* aan de Universiteit Utrecht; al vele jaren lid van de Vereniging Rembrandt

Wat is uw eerste kennismaking met kunst?

'Beeldende kunst werd niet gecultiveerd bij ons thuis. Mijn belangstelling daarvoor ontstond al vroeg, onder andere door de Zwarte Beertjes-boeken over schilders, die ik als kind verzamelde en koesterde. Mijn vader had een verhuisbedrijf en sloeg boeken en tijdschriften die het Rode Kruis inzamelde voor ziekenhuizen tijdelijk op in de garage. Ik vond het heerlijk om daarin te grasduinen en scheurde er de artikelen met kunstreproducties uit om te bewaren.'

Wat is uw eerste kunstaankoop?

'Toen ik als leraar Nederlands op een middelbare school begon, woonde ik op een kamer bij een kunstenaar in Utrecht. Via hem kwam ik in aanraking met het werk van Charles Donker, van wie ik toen een paar etsen heb gekocht.'

Naar welk museum gaat u graag terug?

'Museum Voorlinden vind ik schitterend. Dat is voor mij het ideale museum. En verder vooral musea met moderne kunst, zoals het Van Gogh en Museum Kröller-Müller.'

Welke aankoop voor welk museum zou u graag willen steunen?

'Moeilijke vraag. Bij de weelde van het Nederlands openbaar kunstbezit gaat het niet zozeer om het vullen van leemtes, maar om aankopen die het mogelijk maken de vaste collectie te vernieuwen, opnieuw in te richten en in een ander perspectief te zetten. De meest saaie optie is om niets meer te doen dan de bestaande collectie in stand houden.'

Welke tentoonstelling heeft ooit indruk op u gemaakt?

'Vermeer in het Mauritshuis en de late Rembrandt in het Rijksmuseum zijn de eerste die me te binnen schieten, al heb ik daar eerlijk gezegd geen aangename herinneringen aan omdat het er veel te druk was.'

Waarom bent u lid geworden van de Vereniging Rembrandt?

'Daar is geen enkele twijfel over. Ik heb heel veel plezier in kunst en het bezoeken van musea. De Vereniging Rembrandt helpt mij bij het uitleven van die hobby, dus ik help de Vereniging.'

Zou het ooit mogelijk zijn, wat zou u graag uit uw eigen verzameling aan een museum willen schenken, om iedereen van mee te kunnen laten genieten?

'Hier past mij enige bescheidenheid. Ik heb wel dingen waar ik zeer aan gehecht ben, maar geen topstukken waar musea op azen.'

Vrouw die brief verscheurt

Dirck Hals
1631. Olieverf op paneel,
45,5 x 56 cm
MITTELRHEINISCHES
LANDESMUSEUM, MAINZ

hoewel hij ook in een hele reeks andere steden heeft gewoond en gewerkt, waaronder Londen, Antwerpen, Gent en Amsterdam. Tekenend voor Porcellis' status is zijn faam onder collega's: niemand minder dan Peter Paul Rubens (1577-1640) en Rembrandt (1606-1669) verzamelden zijn werk. En Dirck Hals (1591-1656), de jongere broer van Frans Hals (1592/93-1666) citeerde hem zelfs in zijn schilderij *Vrouw die een brief verscheurt* uit 1631, om uitdrukking te geven aan de storm die zich in het hart van de vrouw voltrekt.

NATUURLIJKHEID

Schepen in een storm is een vroeg en uiterst vernieuwend schilderij van Jan Porcellis: een van zijn eerste uitbeeldingen van noodweer op zee. Op het werk zijn twee driemasters te zien die vechten tegen een zware storm. Het schip op de voorgrond is in de grootste moeilijkheden en heeft het anker uitgegooid om te voorkomen dat de golven het tegen de gevaarlijke rotsachtige kust slaan. Prachtig weergegeven is de overgang van het weer: de storm die de schepen nog kort geleden heeft gehavend, maakt plaats voor een blauwe lucht: het einde van de storm is in zicht. Het schijnbare gemak waarmee het werk is geschilderd blijkt uit de ferme penseelvoering en efficiënte opbouw: de oker ondertoon wordt in het water effectief gebruikt om een zandbank te suggereren.

Een bekende anekdote, opgetekend door Samuel van Hoogstraten, geeft inzicht in Porcellis' karakteristieke werkwijze. Naar aanleiding van een schilderwedstrijd waarbij François Knibbergen (1596/97-na 1664), Jan van Goyen (1596-1656) en Jan Porcellis op één dag een landschap moesten schilderen, beschrijft Van Hoogstraten hoe de kunstenaar tijd leek te verspillen voordat hij daadwerkelijk begon met schilderen. Porcellis besteedde veel tijd aan het uitdenken van de compositie en het schilderij, maar voltooide het desondanks keurig voor het eind van de dag, en won de

Op het stuk drijfhout zijn de letters *I. P. - C.* te lezen. Dat is ongebruikelijk voor Porcellis, die meestal met de initialen *I.P.* of met zijn achternaam meer uitgeschreven signeerde. Vermoedelijk deelde hij zijn naam af en toe in tweeën, net als Gerrit Berckheyde bijvoorbeeld deed (die signeerde als *Berckheyde* of als *Berck Heyde*).

wedstrijd. Van Hoogstraten looft de superioriteit van Porcellis' werk vanwege zijn 'goed gekozen natuurlijkheid' en vanwege de buitengewone inventiviteit ('iets ongemeens'), die men nooit ziet in schilderijen die ontstaan vanuit een zekere routine ('sleur').⁶

Ook *Schepen in een storm* moet uitgebreid doordacht zijn voordat Porcellis aan de slag ging. In de donkere lucht zijn de wolken zo opeengestapeld dat een mooi contrast ontstaat met de assen van het zonlicht. Deze lichte partij aan de linkerkant trekt meteen de aandacht van de kijker. Pas daarna leidt Porcellis het oog van de kijker naar de actie op het water. De stormscène zit vol met scherp geobserveerde details en elk daarvan dient een duidelijk doel in het vertellen van het verhaal. Zo cirkelen de meeuwen als gieren rond de overboord geslagen vaten waardoor de dramatische spanning wordt verhoogd en versterken de draaiende bewegingen die zij in de wind maken de illusie van diepte.

CONDITIE

Het schilderij is onlangs gerestaureerd, waarbij onder andere de vergeelde vernislaag werd vervangen. De conditie van het schilderij is zeer goed, mede dankzij het prachtige paneel waar het op is geschilderd. Het is opgebouwd uit twee planken, die zo goed aan elkaar zijn bevestigd dat het wel één plank lijkt – gezien vanaf de voorkant is de naad alleen uiterst links enigszins zichtbaar. Het schilderij is onderzocht met dendrochronologie, een methode om de datering van hout te onderzoeken door het tellen van jaarringen, en daaruit blijkt dat het paneel rond 1618 klaar was voor gebruik. Op stilistische gronden wordt het ca. 1618-22 gedateerd, zo'n 10 jaar eerder dan de andere werken van Porcellis in Nederlandse musea♦

Anna Tummers
Conservator

Noten

1. S. van Hoogstraten, *Inleyding tot de hooge schoole der schilderkunst*, Dordrecht 1678, p. 238.
2. A. Houbraken, *De groote schouburgh der Nederlantsche konstschilders en schilderessen*, dl. I, Amsterdam 1718, p. 213.
3. Hier geciteerd uit E.J. Sluiter, 'Dien grooten Raphael in het zeeschilderen!' Over de waardering voor Jan Porcellis' sobere kunst door eentijds kenners, in Ch. Dumas *et al.*, *Liber Amicorum Marijke de Kinkelder*, Den Haag 2013, pp. 343-358, p. 344.
4. Houbraken, op.cit. (noot 2), dl. I, p. 213.
5. W. Stechow, *Dutch landscape painting*, Londen 1966, p. 111.
6. Van Hoogstraten, op.cit. (noot 1), p. 238.

GESTEUND VANUIT HET DAAN CEVAT FONDS

'Een schilderij met actie'

'Een heel mooi schilderij in een fantastisch goede conditie,' vindt de oprichtster van het Daan Cevat Fonds. 'Het heeft een dramatisch effect met die belichte golven en schepen die tegen de storm ingaan – een schilderij met actie.' Het in 2006 ingestelde Daan Cevat Fonds is bedoeld voor de aankoop van werken van kunstenaars door wie Rembrandt is beïnvloed of

van kunstenaars die Rembrandt heeft geïnspireerd. 'Dit schilderij voldoet helemaal aan de doelstelling van het fonds, hier is de invloed op Rembrandt goed te zien. Die dramatische effecten in de zee en de lucht zie je ook in zijn schilderij van *Christus in de storm op het meer van Galilea* uit 1633.'

GESTEUND VANUIT HET COLEMINKS FONDS

'Dankbaar dat wij mochten bijdragen'

'Wij vinden de Porcellis een prachtige aanwinst voor het Frans Hals Museum. Dit schilderij past perfect in de geschiedenis van de Haarlemse kunst. Het is een aangrijpende voorstelling van een ruige zee met schepen in nood, met veel details en sterke lichtcontrasten. Voor ons gaf het hele proces begeleid door de Vereniging Rembrandt een groot gevoel van betrokken-

heid. Wij zijn dankbaar dat wij mochten bijdragen aan het verwerven van dit belangrijke werk uit de 17de eeuw en natuurlijk hopen wij dat velen dit schilderij van Porcellis gaan bewonderen.'